

Кімге: Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігіне
Автордың аты-жөні және лауазымы: Ө.М. Байтуханова, Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігі Төтенше жағдайлар департаменті мемлекеттік сатып алу бөлімінің бас маманы
Күні: 2025 ж.30.05.

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАЗБА

Тақырыбы: Қазақстан Республикасындағы табиғи сипаттағы төтенше жағдайлардың тәуекелдері

Түйінді сөздер: төтенше жағдайлар, тәуекелдер, халық

1. Кіріспе

Аналитикалық жазбаның мақсаты табиғи сипаттағы төтенше жағдайлардың тәуекелдерін жариялау болып табылады, бұл осы жағдайлардың адамдар мен қоршаған орта үшін жағымсыз салдарын болдырмауға және азайтуға, сондай-ақ жалпы хабардарлықты, сондай-ақ халықтың төтенше жағдайларға дайындығын арттыруға көмектеседі.

Осы тақырыпты зерделеу шеңберінде қорытындылардың дұрыстығын қамтамасыз ететін және 2020-2024 жылдардағы деректерді талдау негізінде табиғи сипаттағы төтенше жағдайлардың тәуекелдерін нақты бағалауға мүмкіндік беретін салыстырмалы талдау және жалпылау әдістері қолданылды.

Табиғи сипаттағы төтенше жағдай-бұл адам шығынына, денсаулығына зиян келтіруге, елеулі материалдық шығындарға және халықтың тыныс-тіршілігінің бұзылуына әкелуі мүмкін қауіпті табиғи құбылысқа байланысты белгілі бір аумақта қалыптасқан жағдай.

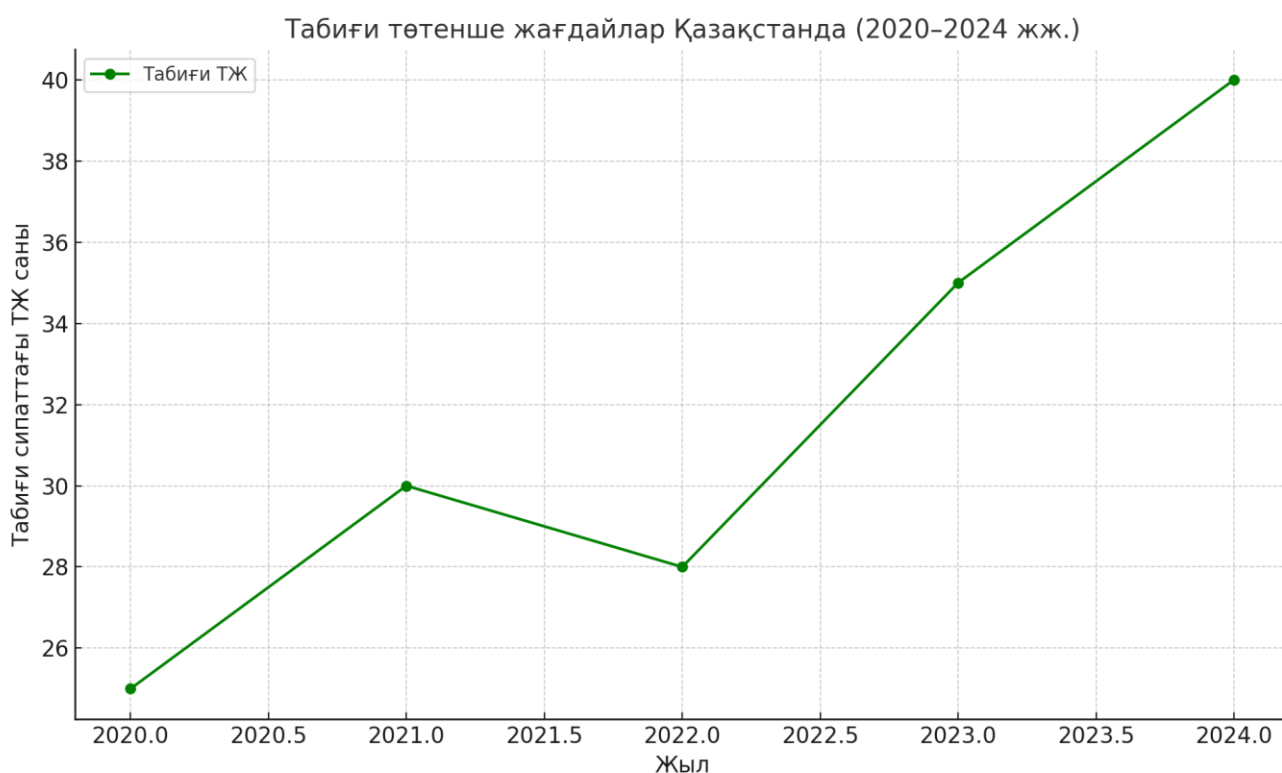
Табиғи тәуекел деп қауіпті табиғи процестер мен құбылыстардың жағымсыз салдарының ықтималдығы түсініледі. Бұл тәуекел әдетте әлеуметтік тәуекелдің пайда болуына әкеледі – қауіпті әлеуметтік процестер мен құбылыстардың теріс салдары болуы мүмкін.

ЮНИСЕФ мәліметтері бойынша, Қазақстан аумағының 75% - ы дауыл, көшкін, сел, су тасқыны, эпидемия, төтенше температура, жер сілкінісі, орман және дала өрттері сияқты табиғи апаттар қаупіне ұшырайды [1].

Қазақстанда жыл сайын 3-4 мың табиғи апат байқалады. Бұл ретте зардап шеккендердің саны 3-5 мың адамды құрайды, қаза тапқандар саны бірнеше ондаған адамнан асады, ал табиғи сипаттағы төтенше жағдайлардың тікелей залалдары ондаған миллиард теңгеге жетеді. Сонымен қатар, бұл сандар Қазақстан тарихында бірнеше рет атап өтілген жаһандық ауқымдағы апаттардың, атап айтқанда, апатты жер сілкіністерінің

ықтимал үлесін қамтымайды. Қазақстан Республикасы аумағының дүлей зілзалаларға ұшырауы олардың туындау себептерін зерделеу, Халықты, экономика объектілері мен аумақты қорғау үшін кейіннен іс-шаралар әзірлеу қажеттілігі туралы алдын ала айқындайды [2].

Қазақстандағы табиғи төтенше жағдайларды көрсететін Диаграмма 2020-2024 жылдар кезеңінде, әсіресе соңғы екі жылда, мұндай төтенше жағдайлар санының тұрақты өсуі байқалады, бұл климаттың өзгеруіне және су тасқыны мен өрттің күшеюіне байланысты болуы мүмкін.

Сурет 1. Қазақстандағы табиғи төтенше жағдайлар (2020-2024 жж.)

2024 жылы Қазақстан еліміздің 12 өңірінде 12 мыңға жуық жеке және 62 көпқабатты үйді су басқан 80 жылдағы ең ірі су тасқынына тап болды. Зардаптарды жою үшін құтқарушылар, әскери, полиция, Ұлттық ұлан күштері жұмылдырылды, авиация және инженерлік техника пайдаланылды. Нәтижесінде 35 млн текше метрден астам су сорылды, жағалауларды нығайту және өзен арналарын тазарту бойынша ауқымды жұмыстар жүргізілді [3].

Солтүстік Қазақстан облысы бұл жағдайды айналып өткен жоқ. Бұл аймаққа айтарлықтай әсер етіп, экономикалық және әлеуметтік мәселелерді тудырды. Солтүстік Қазақстан облысының Петропавл қаласында табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар режимі 2024 жылдың 4

сәуірінен бастап енгізілді. Бұл төтенше жағдайды жою және зиянды азайту үшін жасалды. Есіл өзенінің төменгі ағысында орналасқан аудандар, сондай-ақ Петропавлға іргелес елді мекендер ең көп зардап шекті. Атап айтқанда, Петропавл шекарасындағы жылыжай, үлкен Малышка, Ольшанка ауылдары мен Заречное ауылы зардап шекті. Сондай-ақ тәуекел аймағында Шал ақын, Есіл және Қызылжар аудандары болды. Солтүстік Қазақстан облысында су тасқынынан келтірілген залал 73 млрд теңгені құрады, оның 95% - ы Петропавл қаласы мен Қызылжар ауданына тиесілі.

2. Ағымдағы жағдай

Табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар жалпы санынан 5,2% құрайды 244 ТЖ тіркелген (2024ж. - - 244), бұл ретте 247 адам зардап шеккен (+2,2 р., 2024ж. - 110). Бұл төтенше жағдайлардың негізгі үлесі қатты жел, су тасқыны және жер сілкінісі, орман және дала өрттері сияқты гидрометеорологиялық және геологиялық құбылыстарға 46,7% (-12,3%, 2025ж. - 114, 2024ж. - 130) тиесілі. Материалдық шығын бір жыл бұрынғы 2,4 млрд теңгеге қарағанда 1,8 млрд теңгені құрады. Жыл ішінде табиғи төтенше жағдайлар өзгеруі мүмкін. СҚО-дағы су тасқынына келетін болсақ, 2024 жылмен салыстырғанда 2025 жылы су тасқыны айтарлықтай аз болды. Егер 2024 жылы Сергеев су қоймасындағы толып кету 425 см-ге жетсе, 2025 жылы 19 сәуірдегі мәліметтер бойынша, толып кету 260 см болды. 2024 жылмен салыстырғанда, биылғы жылы су деңгейі жоғары емес.

3. Салдары

Қазақстандағы табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар елеулі экономикалық және әлеуметтік шығындарға, оның ішінде адамдардың қаза болуына, инфрақұрылымның бұзылуына, халықтың тыныс-тіршілігінің бұзылуына, сондай-ақ денсаулық сақтау және білім беру саласындағы проблемаларға әкелуі мүмкін. Экономикалық салдарға ауыл шаруашылығындағы шығындар (су тасқыны, құрғақшылық, өрттер мал мен егіннің өліміне әкелуі мүмкін, бұл елдің азық-түлік қауіпсіздігіне теріс әсер етеді), инфрақұрылымның зақымдануы (Төтенше жағдайлар жолдарды, көпірлерді, электр желілерін зақымдауы немесе бұзуы мүмкін, бұл көлік пен энергиямен қамтамасыз етуді қиындатады), өнеркәсіп пен құрылыстағы шығындар (Төтенше жағдайлар өндірістің тоқтап қалуына және ғимараттардың бұзылуына әкелуі мүмкін, бұл қаржылық шығынға әкеледі). Әлеуметтік жағдайларға адамдардың өлімі мен жарақаттары (Төтенше жағдайлар адам өліміне және жарақатқа әкелуі мүмкін, әсіресе жоғары тәуекелге ұшыраған аймақтарда), халықтың тыныс-тіршілігінің бұзылуы (адамдар баспанасынан, суға, электр қуатына және басқа да қажетті

қызметтерге қол жеткізуден айырылуы мүмкін), денсаулыққа қатысты проблемалар (халықтың денсаулық жағдайы ауыз су тапшылығы аясында нашарлауы мүмкін су мен тамақ), әлеуметтік шиеленіс (қақтығыстарға әкелуі мүмкін, әсіресе ресурстардың жетіспеушілігінен), экологиялық зардаптар (Төтенше жағдайлар табиғи ортаға зиян келтіруі, су мен топырақты ластауы мүмкін).

4. Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, табиғи сипаттағы төтенше жағдайларды жеңу қиын және оны толығымен қамтамасыз ету мүмкін емес деген қорытынды жасауға болады. Табиғат өз процестерін жиі өзгертеді және олардың нақты уақыты мен орнын болжау қиын. Қазіргі заманғы бақылау және болжау әдістеріне қарамастан, табиғи сипаттағы төтенше жағдайлардың пайда болуы мен таралуына әсер етуі мүмкін барлық факторларды толығымен жоққа шығаруға болмайды. Табиғи сипаттағы төтенше жағдайлардың әртүрлі түрлері алдын алу мен әрекет етудің әртүрлі тәсілдерін қажет етеді және әрқашан әмбебап шешімдер бола бермейді.

5. Ұсыныстар

Төтенше жағдайлардың туындауын толығымен жоққа шығару мүмкін болмаса да, олардың алдын алу және оларға дайындық бойынша шаралар қабылдау маңызды. Ескерту және ескерту - ықтимал қауіп туралы уақтылы ақпарат адамдарға өздерін және жақындарын қорғау үшін шаралар қабылдауға мүмкіндік береді, әрекет ету жоспарларын әзірлеу - дайындалған жоспарлар мен әрекет ету жүйелері Төтенше жағдайлар туындаған кезде тез және тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді, білім беру және оқыту - Дағдылар мен білім адамдарға төтенше жағдайлар кезінде өзін сенімді ұстауға мүмкіндік береді.

6. Дереккөздердің тізімі

1. Қазақстандағы табиғи апаттар: себептері, салдары және олардың алдын алу шаралары. Қ.А. Яссауи ат. МКТУ(2025 жыл) - <https://www.eurasian-research.org/publication/natural-disasters-in-kazakhstan-causes-effects-and-mitigation-approaches/?lang=ru>;

2. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Төтенше жағдайлар комитетінің Көкшетау техникалық институты. Қауіпті табиғи процестер әдістемелік құрал (2014 жыл) http://agz.edu.kz/public/uploads/BIBL_RMEB/Opasnye_prirodnye_processy.pdf

3. Салдарын талдау және су тасқынына дайындық 2025 жыл. Қазақстан Республикасы Парламентінің Сенаты - <https://senate.parlam.kz/ru-RU/news/details/12697>